

///// recenze //////////////////////////////////

Richard RORTY. *Filosofie a zrcadlo přírody*. Praha: Academia 2012, 383 s. (*Philosophy and the Mirror of Nature*, 2009, přeložil Martin Ritter).

Jan Balon

Z jakéhosi spíše pomyslného hlediska to dnes vypadá, že filosofie přinejmenším do devatenáctého století poměrně neproblematicky koexistovala s vědou, když pro ni byl vyhrazen prostor obecně spekulativního myšlení, v jehož rámci byly systematicky promýšleny nároky spojené s vědeckým poznáním jako takovým. Filosofie mohla být hrdá na nezadržitelné vítězné tažení vědy, ta zase mohla být vděčná za světonázor, díky němuž se toto tažení zdálo být vyvrcholením dosavadního lidského snažení. Obecný cíl vymezovat hranice poznání, formovat postupy racionálního myšlení, profilovat základy vědeckých metod či vytvářet sjednocující komentář k rozmanitým formám vědeckých aktivit, jak se zdálo, stvrzoval smysl a hodnotu filosofování jako činnosti, jež historicky opírá svou legitimitu o dlouhodobou tradici, oproti níž se jednotlivé nově se etabloující vědy nevyhnutelně jevily jako historicky neproověřené

experimenty. Třebaže jsou takováto vyobrazení základní filosofické ctižádosti zcela zjevně nadsazená a zjednodušující, jisté opodstatnění jim upřít nelze.

Tradiční představa o filosofii jako aktivitě, jež překračuje bezprostřední kontexty jednání, povznáší se nad empirický svět a strukturuje výchozí předpoklady racionálního myšlení, vypovídá o silném přesvědčení o schopnosti filosofie proměňovat kontexty jednání, empirický svět i samotné předpoklady lidského myšlení tím, že je vykládá, a tak jim přisuzuje, respektive nepřisuzuje, smysl. Jednoduše řečeno, filosofie měla nebo mohla mít zákonodárnou moc. Nikoli ovšem v současném světě, přijmeme-li argumenty ve vztahu k otázce smyslu a hodnoty filosofického myšlení, jež ve dvacátém století vyjádřila dlouhá řada filosofů, kteří se vzrůstající razancí delegitimizovali základní filosofické nároky spojené s vědou, racionality a poznáním, přičemž ustoupili především z představy (z určitých hledisek značně sebedestruktivně, z jiných zase vynuceně), že by filosofie nadále mohla předstírat, že je či bude schopna sehrávat roli arbitra lidského poznání, respektive vědeckého vědění.

Zřejmě nejsystematičtější byly představy o zákonodárné moci filosofie odkryty jako pomýlené, překonané či přímo utlačivé v knize Richarda Rortyho *Filosofie a zrcadlo*

přírody, poprvé vydané v roce 1979. Efekt Rortyho kritiky dosavadního vývoje filosofie jako určité oblasti lidského myšlení i jako profese byl o to výraznější, že se zde Rortymu jako autorovi podařilo velice jednoduše, srozumitelně a důrazně vyjádřit jeho hlavní intenci. Je nezbytné znovu promyslet otázku, jaká je smysluplná podoba filosofického myšlení, promyslet, co ve filosofii jen přetrvává a neodpovídá současným zájmům, ukázat, kam až filosofie dospěla, do jakých slepých uliček se svou vlastní aktivitou dokázala dostat. Součástí až magické přitažlivosti Rortyho díla byl příslib, podle nějž, jak vyplývá z dikce úvodních částí, o tom, co do oboru patří a co nikoli, budou znovu rozhodovat „živi“ filosofové, jimž ti dávno „mrtví“ již nebudou diktovat pravidla hry či vymezovat prostor možného. Obecně svůj záměr Rorty představuje tak, že jeho „kniha sleduje poslední filosofický vývoj zvláště v analytické filosofii, a to z hlediska antikarteziánské a antikantovské revoluce. [...] Cílem této knihy je podkopat důvěru čtenáře v ‚mysl‘ jako něco, na co bychom měli mít ‚filosofický‘ názor, v ‚poznání‘ jako něco, o čem by měla existovat ‚teorie‘ a co ‚má‘ základy‘, a ve ‚filosofii‘, jak se pojímala od Kanta“ (s. 16).

Specificky se pak ve své bilanční knize věnuje historické rekonstrukci vývoje filosofického

myšlení. Skladba jeho referenčních autorů je poměrně stálá, na jedné straně jsou tu „pomýlení“ hrdinové dosavadního vývoje filosofického myšlení (René Descartes, John Locke, Immanuel Kant), na straně druhé jsou tu hrdinové na „správné cestě“ (John Dewey, Martin Heidegger, Ludwig Wittgenstein), kteří se, poté co se sami ve svém raném díle pokoušeli položit nové základy filosofického myšlení kontinuální s tradičními filosofickými nároky, ve „svém pozdějším díle pokoušeli osvobodit od kantovského pojetí filosofie jakožto základu vědy a věnovali svůj čas tomu, aby nás varovali právě před těmi svody, jimž oni sami kdysi podlehli“ (s. 15). Z Rortyho současníků, s nimiž vede rozpravu o posledním vývoji v rámci analytické filosofie, se dostávají nejvíce ke slovu William V. O. Quine, Hillary Putnam, Wilfrid Sellars, Donald Davidson či Gilbert Ryle. Z hlediska obecného pojetí historického přístupu ke studiu vývoje filosofického myšlení Rorty v mnohém čerpá z práce Thomase S. Kuhna a Paula K. Feyerabenda.

V kontextu konce sedmdesátých let minulého století v sobě Rortyho kniha jednak shrnuje a současně také ohlašuje mnoho výrazných dobových podnětů naznačujících příchod nových forem a stylů myšlení A to v natolik koncizní podobě, že je jen velmi obtížné odhadovat, do jaké míry Rorty je ve své knize

postihl a vyjádřil a do jaké míry on sám následné či souběžně probíhající obraty předurčil. Filosofie v poslední třetině dvacátého století prošla několika „obraty“ k jinému typu studia a byla také výrazně zasažena změnami, k nimž došlo v širším rámci sociálních a humanitních věd. Spolu s „obratem „k jazyku“, „ke kultuře“, „k historii“, „obratem holistickým“, „reflexivním“, „kreativním“, „kognitivním“, „estetickým“, „poststrukturalistickým“ či „postmoderním“, abychom jmenovali alespoň ty nejznámější z nich, to byl především „obrat“ k nepreskriptivním způsobům myšlení a psaní, jenž byl v první řadě veden proti koncepci profesionalizovaného zkoumání, jež filosofickou argumentaci svazovala množstvím formálních požadavků. Filosof měl být schopen rozpoznat a uznat svou vlastní implikaci ve světě. Měl být s to odkrýt iluzornost jakéhokoli osobování si schopnosti neutrální reflexe světa. Měl se rozejít s rolí profesionálního myslitele, na nějž byly delegovány specifické přednosti a kompetence, které byly běžnému člověku nedostupné. Rorty sám dal ve svých textech zřetelně najevo, že filosofové, ačkoli se obvykle tváří, že ve své tvorbě rozvíjejí velké myšlenky a řeší velké problémy, ve skutečnosti vesměs pouze přejímají a reprodukují určité historicky podmíněné způsoby myšlení a styly psaní, jejichž osvo-

jením prokazují svou oborovou kompetenci a odvozuji z ní svou vědeckou autoritu.

Rortyho výchozí teze jasně naznačuje, že s touto historicky privilegovanou rolí, již filosofie měla nebo chtěla hrát, je konec. Na filosofické texty je třeba nahlížet jako na vyprávění, která nám zprostředkovávají příběhy o smyslu, poslání, cílech a záměrech určitého typu myšlení, pro něž si vytvářejí specifické slovníky poměřované z hlediska kritérií (jako je kupříkladu logická konzistence, analytická evidence, empirická korespondence, apod.), jež na sebe tato vyprávění sama uvalují a vnucují je konkurenčním naracím. Ve tradičních filosofických vyprávěních se ustavily určité klíčové myšlenky, pojmy, obrazy, představy či metafory, jež filosofickému úsilí propůjčovaly zdání systematickosti a koherence. Především to byla, jak píše Rorty, novokantovská představa, že „mysl či jazyk zrcadlí přírodu“ (s. 367), že „jádem filosofie je ‚teorie poznání‘, teorie, která se liší od věd, protože je jejich *základem*“ (s. 130). V zrcadle přírody se odrážely privilegované reprezentace, které udávaly směr systematickým filosofickým pokusům o nalezení pevného základu pro vědu, racionalitu a poznání jako takové. Rorty ve svém fascinujícím výkladu vývoje moderní filosofie krok za krokem ukazuje, jak silný vliv měly na imaginaci filosofů me-

tafory přesnosti, stálosti, pevnosti, nakolik byly rané epistemologické zájmy obstoupeny „závojem idejí“ a jak silně jsou určité preferované obrazy, představy či slova začleněny do filosofického způsobu myšlení a psaní, třebaže jsou na nich vystaveny velkolepé a často neprůhledné intelektuální konstrukce. Jak to Rorty formuluje: „Pokud je filosofie pokusem pochopit, jak spolu věci, v nejširším slova smyslu, souvisejí (opět v nejširším slova smyslu), pak nutně vytváří obrazy, jež plodí charakteristické problémy a specifické žánry psaní“ (s. 114).

Z čtenářského hlediska je struktura Rortyho knihy i jeho argumentace velmi plynulá, přehledná a provázaná.¹ Především zřejmě z důvodu, že Rorty sám se velmi pečlivě stará o to, aby bylo jasné, co chce říci, kam svou argumentaci směřuje a nenechává tak nikoho na pochybách, oč mu jde. Oproti nepřehledné řadě různých historických výkladů vývoje filosofického myšlení, od učebnicových souhrnů a řadách biografických portrétů významných myslitelů po analytičtější pojaté interpretace dějin filosofie

à la Bertrand Russell, má Rortyho dílo tu výhodu, že se zaměřuje na zřetelně vymezené problémy a sleduje je v různých historicky proměnlivých (a také oborových) kontextech ve vztahu k vlastnímu autorskému záměru: ukázat, co vše se skrývá za filosofickou otázkou, co to znamená poznávat? A to nikoli s cílem podat na tuto otázku odpověď nebo nalézt nějakou náhražku za tuto otázku, jež vyústila v neplodné tápání a v sebedestrukci filosofie jako způsobu myšlení i jako profese. Tradiční filosofické nároky jsou nenávratně „lost to history“, cílem „filosofie bez zrcadel“ je dnes daleko spíše hermeneutické „kultivující“ úsilí „o pokračování rozhovoru spíše než o objevování pravdy“ (s. 349), přičemž je dost dobře možné, že „člověk bude sám sebe identifikovat jako filosofa čistě na základě knih, které čte a rozebírá, nikoli na základě problémů, jež se snaží vyřešit“ (s. 368).

V Rortyho knize se často objevuje obrat, „co by se stalo, respektive mohlo stát, kdyby...“ Kdyby se filosofie tak důsledně nedržela svých představ o objektivitě, pravdě, metodě, apod., kdyby místo přepjaté zrcadlové metaforiky preferovala hravější formy filosofování, kdyby Kant místo neměnných kategorií byl schopen uvažovat o člověku a světě v historických proměnách. Pochopitelně se lze jen stěží ptát, co by se stalo s filosofií,

¹ Tento dojem je navíc posílen kvalitou českého překladu, který umožňuje soustředit se na samotný text. Čtenář je velice záhy uklidněn, že nemusí být, jako v jiných případech současných českých překladů, znervózňován obavou, zda se mu v textu něco neztrácí nebo zda tam naopak některá slova nepřebývají.

kdyby její tradiční nároky nebyly tak razantně a důsledně odhaleny jako nepřijatelné ve světě, v němž je každý pokus o systematické myšlení konfrontován s problémem proklamované kontextuality, indexikality, performativity veškerého vědění, kdy se transkontextuální pravda a její možnost rozkládá a naráží na lokální, politické či perspektivní vědění jistým způsobem situovaných jednajících.

Z hlediska standardní argumentace z konce minulého století, jež v mnoha různých podobách, v mnoha různých – vědeckých či nevědeckých – kontextech, posilovala přesvědčení o utlačivé síle univerzalizujících forem myšlení, o zvrácenosti touhy po Pravdě, Teorii, Metodě, Spravedlnosti, lze číst metafilosofické pasáže Rortyho knihy jako poměrně nevzrušivou, jednotvárnou, dokonale formulovanou samozřejmost. Také to ovšem může svědčit o skutečnosti, že se Rortymu a jiným spřízněně uvažujícím myslitelům podařilo skutečně proměnit nejen náš způsob myšlení, nýbrž, a to možná především, i samotná východiska myšlení, jakkoli se on sám a jemu podobní tvářili, že toto rozhodně není jejich cílem. I Rortyho kritici se ostatně většinou shodli na tom, že je jeho knihu „nezbytné ocenit, neboť v ní doložil, že filosofii, třebaže je praktikována s cílem Filosofii jako takovou zrušit,

lze stále dělat ve velkém stylu.“² Na skutečnosti, že se Richard Rorty stal součástí kánonu oboru, v jehož hranicích jemu samotnému bylo spíše těsno, to nemůže nic změnit.

///// recenze //////////////////////////////////

Daniel ROSENBERG – Anthony GRAFTON, *Cartographies of Time. A History of the Timeline*. New York: Princeton Architectural Press 2010, 272 s.

Tomáš Dvořák

Kniha *Kartografie času: dějiny časové osy* je výsledkem spolupráce dvou výrazných představitelů amerických kulturních a intelektuálních dějin, Daniela Rosenberga a Anthonyho Graftona. Rosenberg je profesorem historie na Oregonské univerzitě se zaměřením na otázky historické reprezentace, zejména Francii a Británii 18. století. Patří také k editorům pozoruhodného čtvrtletníku *Cabinet* zaměřeného na – z akademického pohledu – okrajová, často až bizarní témata (v nedávných číslech byla jeho

² Alexander NEHAMAS, „Can We Ever Quite Change the Subject?: Richard Rorty on Science, Literature, Culture, and the Future of Philosophy.” *boundary 2*, roč. 10, 1982, č. 3, s. 412 (395–413).